

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ DERGİSİ
Yılda iki defa yayımlanır / *Published semiannually* ISSN 0378-2905

Fakülte Adına Sahibi / Owner for the Faculty

Prof. Dr. H. Sekine Karakaş

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı

**Yayın Kurulu Başkanı ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/
Chief of Editorial Board and Editor in Charge**

Prof. Dr. Tuna Ertem

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali Özçağlar

Prof. Dr. Zafer İlbars

Prof. Dr. Mürsel Öztürk

Doç. Dr. Tunç Sipahi

Doç. Dr. Erdal Cengiz

Doç. Dr. Şebnem Atakan

Doç. Dr. Nurmelek Demir

Araş. Gör. Dr. İlhan Karasubaşı

Yazı Kurulu / Secretarial Board

Araş. Gör. Dr. Yasemin Altaylı

Bu dergi hakemlidir ve MLA (Modern Language Association of America)
International Bibliography’de yer almaktadır.

This is a refereed journal indexed in the MLA International Bibliography.

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Writers are solely responsible for the content of their articles.

Yayının Türü: Yerel Süreli Yayın

Yönetim Yeri / Managing Office

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

06100 Sıhhiye – ANKARA – TÜRKİYE

Web: <http://www.ankara.edu.tr/letters>

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ

İncitaşı Sokak No: 10

06510 Beşevler / ANKARA

Tel: 0 (312) 213 66 55

Basım Tarihi:/...../2009

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ DERGİSİ
Yayımlayan / Publisher: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Cilt / Volume 48 Sayı / Number 2 Yıl / Year 2008

İçindekiler / Contents

Hüseyin Mevsim • Eski Bulgar Yazarı Konstantin Kostenekçi ve İlk Slav Grameri	1
İsmail Baykara – Hakan Yılmaz • Doğu Anadolu Ortaçağ Toplamlarına Ait Calcaneuslarda Artiküler Faset (Facies Articularis Talaris) Varyasyonları ...	17
Sıla Şenlen • Bernard Shaw'ın <i>Pygmalion</i> Adlı Oyununda Dil, Eğitim ve Sosyal Sınıf.....	29
Hülya Kaya • Sender und Empfänger: Textexterne Faktoren in der Übersetzung	43
Gökşen Aras • Hélène Cixous'un Güç Kavramı ve <i>Becerikli Helen</i>.....	65
Dilek İnan • Theatre for Reconciliation: David Hare's <i>Via Dolorosa</i>.....	79
Hüseyin Kandemir • Destansı Bir Roman <i>Durgun Don</i> ve Bir Yıkımın izleri: Devrim, Savaş, Ölüm	95
Çengiz Çetin • Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli.....	111
Gülseren Halıcı • İlerici Hareket Öykücülüğünde Ana Temalar.....	127

TÜRK DÜĞÜN GELENEKLERİ VE KUTSAL EVLİLİK RİTÜELİ

Cengiz Çetin*

Özet

Kutsal evlilik (Hieros Gamos) ritüeli özellikle Anadolu ve Orta Doğu tarım toplumlarında karşımıza çıkan bereket tanrı ve tanrıçalarının cinsel birleşimlerini içeren mit ve ritüllerdir. Bu ritüel yılda en az bir kez insan biçimli olarak düşünülen bu tanrı ve tanrıçaların yeryüzüne bereketi getirmek amacıyla cinsel birleşimlerini içerir. Antik dini geleneklere bağlı bir ritüel olan kutsal evliliğin Türk Halkı'nın düğün geleneklerinde sembolik de olsa yansımalarını bulmak mümkündür. Bu makalenin amacı Türk Halkı'nın düğün gelenek ve göreneklerini inceleyerek kutsal evlilik ritüeli ile olan benzerliklere dikkat çekmek ve böylece Türk Halkı'nın hâlâ yaşatmakta olduğu kimi geleneklerin kökenine ışık tutmaktır.

Anahtar sözcükler: Hieros gamos, kutsal evlilik ritüeli, ana tanrıça, düğün geleneği, bereket kültü, bereket, gelin, damat.

Abstract

The Sacred Marriage Ritual and Turkish Wedding Ceremonies

Sacred marriage (Hieros Gamos) ritual means sexual relations of fertility deities in myths and rituals, characteristic of societies based on agriculture, especially in the Anatolia and Middle East. At least once a year, divine persons (e.g., humans representing the deities) engage in sexual intercourse, which guarantees the fertility of the land, the prosperity of the community, and the continuation. Sacred marriage as a ritual has ancient roots in the spiritual

* Dr., Ankara Üniversitesi, Restorasyon Konservasyon Bölümü.

traditions, most notable are the symbolic representations of it within Turkish peoples wedding traditions.

The aim of this article is to present a summary of Turkish peoples wedding ceremonies and also to discuss the role of ancient Anatolian civilizations that have cultural and political impact on the Turkish wedding ceremonies.

Key words: Hieros gamos, sacred marriage, goddess, wedding ceremony, fertility cult, fruitfulness, bride, groo.,

1. Giriş:

Doğanın ilkbahar, yaz, kış ve sonra tekrar ilkbahar şeklindeki sürekli devinimi insanoğlunun daha toplayıcı ve avcı olduğu erken dönemlerden itibaren dikkatini çekmiş olmalıdır. Kurak geçen kış ve ilkbaharın ardından gelen kıtlık kültürel yaşamın henüz filizlendiği bu erken dönemlerden itibaren insanın en büyük korkusu olmuştur. Bu nedenle insanoğlu mevsimsel döngünün düzenli işlemlerini, bunun sonucunda doğacak bereketi ve bereketin sürekliliğini sağlamak için kendinden bir takım çabalar sarf etmiş olmalıdır. Belki de Fransa'da Lascaux, Chauvet ve İspanya'da Altamira gibi mağaraların duvarlarına günümüzden 20 bin yıl önce yapılan resimler bu çabanın ilk örneklerini temsil etmektedir (Williams, 2004; Curtis, 2007; Bahn, 2007). Bereketin sürekliliğine duyulan ihtiyaç ve bunun yokluğuna karşı hissedilen korku tarımsal yaşama geçilen Neolitik dönemle birlikte daha da artmış olmalıdır. Çatalhöyük, Hacılar gibi neolitik yerleşimlerde bulunan kalçaları ve göğüsleri abartılı bir biçimde şekillendirilmiş ana tanrıça heykelcikleri bu korkunun ürünüdür. Hamile kadının karnının büyümesi, ilkbaharda toprağın kabarmasına, bebeğin büyüyen karından zamanı dolunca çıkıp gelmesi, ürün veren toprağa benzetildi. Toprak ne kadar bol ürün verirse insanların sayısı da o denli artıyor, toprak ürün vermediğinde ise, insanların sayısı azalıyordu. Böylece kadının doğurma yetisiyle doğanın bereketi arasında bir bağlantı kuruldu. İnsanoğlu toprağı bir kadın, kadını da bir tanrı olarak gördü ve sonuçta bu iki soyut varlık bir bütüne dönüştüğünde her şeyi doğurarak yaratan bir tanrıça olan toprak ana ortaya çıktı. Dünyadaki bütün canlıları besleyen bir anlamda da doğuran toprak yani ana tanrıça idi. Kadın ile toprak arasındaki bu ilişki kurulduğunda bereketin sağlanabilmesi için eksik olan tek şey bir erkek tanrının ortaya çıkarak bu toprak kadını döllemesiydi. Tarım kültürüne dayalı toplumların yaradılış mitolojileri incelendiğinde yeryüzünde hiçbir şey yokken, yalnızca doğurgan bir kadın olan yerin var olduğunu, bu kadının kendi kendine (kladogenesis) gök tanrıyı yarattığı daha sonra da onunla birleşerek gökle yer arasındaki diğer bütün varlıkları ve bunları yöneten tanrıları yarattığı görülür (Çetin, 2006: 99-108).

Bu tanrı ve tanrıça seviştiklerinde yeryüzü yeşeriyor, toprak hamile kalıyor yani ilkbahar geliyor, yazın yetişen ürün son baharda hasat ediliyor yani toprak doğuruyor, bereketli ürünle kışın yeni doğan bebekler ve diğer aile bireyleri bir sonraki bahara kadar beslenebiliyordu. Ancak tanrı ve tanrıçanın her ilkbaharda birleşmesini garanti altına almak için insanların bir şeyler yapması gerekiyordu. Eğer bu süreç doğal akışına bırakılırsa bazı yıllar işler yolunda gitmiyor, tanrı ve tanrıça birleşmediği için kıtlık oluyordu. Bu nedenle insanoğlu tanrı ve tanrıçanın yerine geçip, olmasını istediği olayı yani cinsel birleşim ve doğumu bir oyun şeklinde taklit etti. İnsanoğlu böylece tanrı ve tanrıçayı bir çeşit büyü yoluyla etkileyebileceğini düşündü. İnsanların doğanın bereketini sağlamak ve artırmak için düzenledikleri bu oyun ve hareketlerin tümüne kutsal evlilik (hieros gamos) ritüeli adı verilir.

Kutsal evlilik ritüeli Anadolu ve çevresindeki tarım kültürünü yaşayan tüm eski uygarlıklarda görülen bir ritüeldir. Ritüelin kutlanışındaki amaç, doğayı büyü yoluyla etkilemek ve böylece mevsimsel döngünün aksamadan yürümelerini sağlamak, bunun sonucunda da bol ürünle yaşamın ve soyun devamlılığını garanti altına almaktır. Ritüelin tören aşamaları Anadolu ve çevresindeki bütün uygarlıklarda, törensel sıralamadaki küçük farklılıklar dışında, hemen hemen aynıdır. Ritüel, kutsal bir su kaynağından getirilen bir suyla arınmayı içeren bir törenle başlar. Kurban-sunu ve geçit töreninin ardından, kutsal birleşimin bir tiyatro oyunu gibi canlandırılması ile devam eder ve bu birleşimin doğuracağı bereketin kutlandığı, toplu yenilen bir yemeği de içeren, müzik eşliğinde eğlenilen bir törenle sona erer (Çetin, 2006: 108).

İnsanların her ilkbahar ve hasat mevsiminde tekrarladığı bu oyunlar zamanla geleneklere yerleşti ve toplum içindeki her evlilik kutsal bir anlam kazandı. Günlük yaşamdaki sıradan düğünler de kutsal evlilik ritüeli formatında düzenlenmeye başlanınca, ritüele ilişkin kimi öğeler, düğün adetleri içinde önemli ölçüde değişime uğramış olsa da kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar yaşatılmıştır. Bu makalenin amacı Türk Halkı düğün gelenek ve göreneklerini inceleyerek kutsal evlilik ritüeline ile olan benzerliklere dikkati çekmek ve böylece Türk Halkı'nın hâlâ yaşatmakta olduğu kimi geleneklerin kökenine ışık tutmaktır.

2. Türk Düğün Geleneklerinde Kutsal Evlilik Ritüeline İlişkin İzler:

Anadolu Türk Halkı için düğün, kuralları toplum tarafından belirlenerek kesinleştirilmiş kutsal bir törendir. Anadolu Türkleri düğün törenine, Anadolu eski toplumların her dini törenden önce yaptığı gibi, İslam dininin

de bir gereği olan, yıkanarak arınma işlemiyle başlar. Diyarbakır'da nikâhtan sonra gelin ve güvey banyosu yapılır (Koşay, 1944: 76). Elazığ'da ise gelin ve damat evde yakınları tarafından yıkanılır (Koşay, 1944: 121-122). Ankara - Nallıhan'ın Sobran Köyünde gelin ve damat düğün öncesi ve sonrasında İbik Kaşı denilen ve kutsal sayılan bir pınardan taşınan su ile yıkanılır (Çetin, 2008).

İlk olarak Sumerli ana tanrıça İnanna'nın koruyucu tanrıçası; Dumuzi'nin ise kralı olduğu Uruk şehrinde kutlanan İnanna-Dumuzi kutsal evlilik ritüelinde de (Kramer, 1990: 248) çiftler evlenmeden önce yıkanarak arınırlardı. Arkeolojik verilere göre İnanna, M.Ö. 3.bin yıl ve hatta daha öncesinden beri Uruk şehrinin koruyucu tanrıçasıdır. Kral listelerinde adı geçen Dumuzi ise, M.Ö.3. bin yılın ilk yarısında Uruk kralı olarak görülmektedir. Bu nedenle İnanna-Dumuzi kutsal evlilik ritüeli, en geç M.Ö.3.bin yılın ilk yarısından itibaren her yıl düzenli olarak kutlanmış olmalıdır. Bununla birlikte, elimizde bulunan konuyla ilgili metinlerin en eskisi M.Ö.3.bin yılın ikinci yarısından daha erken bir tarihe ait değildir (Kramer, 1969: 136). Kral Dumuzi'nin ardından kralların tanrıça İnanna'nın kocası olması geleneği yüzyıllar boyunca; önce Sümer, daha sonra Sümer ve Akad kralları tarafından uygulanmış ve böylece tören, her yıl düzenli olarak kutlanan ulusal bir şenliğe/bayrama dönüşmüştür. Efsaneye göre İnanna, kendisini annesinden istemek üzere gelen Dumuziye evin kapısını açmadan önce (annesinin öğüdüne uyarak) yıkanır, güzel elbiseler giyinir, makyajını yapar. Sonra da Dumuzi'nin karşısına çıkar ve onu içeri alır. Sevinç içinde kucaklaşırlar ve belki de karı koca olurlar (Kramer, 1963: 251-252; 1990: 246-247). Romalılar Frigya'da bereket tanrısı Attis'le evliliği kutlanan ana tanrıça Kybele tapınımını Romo'ya taşıdıktan sonra yaptıkları Manga Mater tapınağında tanrıça heykelinin yıkanması için bir düzenek kurulmuştu. Anlaşılan kült heykelinin yıkanması Kybele tapınımının başlangıcından itibaren önemli bir Roma töreni olmuştur (Roller, 2004: 268). Bu nedenle kült heykelinin yıkanması 22 Mart'ta Kybele onuruna düzenlenen bahar şenliğinin de önemli bir parçası olmuştur. Antik Yunan'da ise, gelin ve damat düğün öncesi kutsal bir su kaynağından taşınan su ile yıkanarak arınırlardı (Hague, 1988: 36; Oakley-Sinos, 15-16, Fig.11-15)

Yıkanarak arınma töreni bazen, antik dönemde de örneklerini gördüğümüz bir erginlenme törenini de içerir. Yozgat'ta pazartesi günü geline erkek tarafından kına hamamı yapılır. Gelinin yıkanmasını takiben, soyunma yerinde genç ve bekâr kızlar ellerinde yanmış mumlar olduğu halde gelinin etrafında bir halka oluştururlar. Gelinin o zamana kadar kâkülüne dokunulmamıştır. O gün dua ve ilahilerle kâkülü kesilir ve böylece gelin erginlenerek kızlığa veda etmiş olur (Koşay, 1944: 147). Erzincan'da gelinin

saçları zülûf perçem dedikleri gibi yanak veya önden bir ayna üzerine kesilir. Eğin Kemaliye Sösük köyünde kızlar gelin olurken saçları kesilerek bir ayna üstüne düşürülür (Koşay, 1944: 223). Ankara-Nallıhan'ın Hıdırlar köyünde kına gecesinde gelinin zülûfleri kesilir (Bilcan, 2008). Nallıhan'ın Sobran köyünde gelinin zülûf, kına gecesinin ertesi sabahı gelin alıcılar gelmeden kesilir. Kakül ya da zülûf kesildikten sonra geline artık genç bir kadın gözüyle bakılır ve öyle davranılır (Çetin, 2008). O bu törenle çocukluk çağına veda ederek genç kadınlık çağına girer. Kesilen saçların ayna üstüne dökülmesiyle gelinin uzun ömürlü ve bereket dolu bir hayat süreceği düşünülür. Frig tanrıçası Kybele, ana tanrıçalığının yanı sıra bir kader tanrıçası olarak da tapınım görmüştür. Kybele kader tanrıçalığı niteliğini elindeki aynayla gösterir. Bu nedenle Anadolu Türk Halkı tarafından aynanın kaderi tayin eden bir araç olarak görülmesi kökü eski kültlere dayanan bir inançtır.

Konya'da oynanan Güççe Düğünü adlı oyun genç kızların erginlendiği bir törendir. On-on iki yaşlarına kadar bebeklerle oynayan kızların bu yaştan sonra bebekle oynamalarına garip bir oyunla son verilir. Oyuna kızın bütün arkadaşları, bütün komşular tıpkı bir düğüne davet olunur gibi davet edilir. "Bizim kızın güççe düğünü var, buyurunuz" denir. Düğün günü çocuğun oynadığı bebek bir gelin gibi süslenir, tellenir, odanın yüksekçe bir köşesine oturtulur. Güççe düğününe çalgı çalıp türkü söyleyecek kimseler de çağrılmıştır. Davete gelen aynı yaştaki kızlar da çalınan havalara göre oynarlar. Güççe düğünü yapılan kız çocuğu bu andan itibaren bir daha bebeğiyle oynamaz (And, 1985, 162-163).

Antik Yunan'da gelin ve damadın yıkanarak arınıp gelinlik ve damatlıklarını giyinmelerinden hemen sonra Güççe Düğü'ndeki erginlenme törenine benzer bir tören gerçekleştirilirdi. Bu tören sırasında gelin, bir altarın (sunu masası) önünde içki sunusu (libasyon) yapar, o güne kadar hiç kesmediği kızlık saçından bir tutamı, oyuncaklarını ve kızlık giysilerini bakireliğin ve saflığın temsilcisi olan ana tanrıça Artemis'e sunar, böylece çocukluk çağını eride bırakarak erişkin bir birey olurdu (Keuls, 1985: 106). Aynı şekilde damat da ilk tıraşından sakladığı bir tutam sakalı ile birlikte çocukluk giysilerini ve oyuncaklarını bir sunak önünde tanrıçaya sunarak erginlenirdi. Aşağıda verilmiş olan şiirde (Hague, 1988:33) Hellenli bir kızın, bakirelik simgesi ana tanrıça Artemis'in altarı önünde geçekleşen erginlenme töreni anlatılmaktadır.

Timaret, Timaretos'un kızı

Düğünden önce

Saç örtüsünü, bir tutam saçını

Ve de kızlık elbiselerini
 Tefini ve güzel topunu
 Tanrıça Artemis'e adadı.
 Bir bakireden diğer bir bakireye,
 Ona yakışır bir şekilde.
 Sen Leto'nun kızı,
 Çocukluk ötesini elinde tut
 Ve bu bakir kızı
 Bakir yolunda koru (Hague, 1988:33).

Nallıhan Hıdırlar köyünde damat güvey odasına girerken köyün en yaşlı ve bilge kadınının bacakları arasından geçer (Bilcan, 2008). Yine Nallıhan'ın Sobran köyünde bu kez gelin, damadın annesinin bacakları arasından geçerek güvey odasına girer (Çetin, 2008). Genç insanların yaşlı ve bilge kişilerin bacakları arasından geçmesi tipik bir erginlenme hareketidir. Tarih öncesi toplumlarda gençler, erginlenme töreninin bir gereği olarak klanlarının en yaşlı ve bilge üyelerinin bacakları arasından geçerler ve böylece çocukluk çağından gençlik çağına erginlenmiş olurlardı.

Erginlenme töreninin düğün törenleri içinde yer alıyor olması, bu törenlerin kutsal evlilik ritüellerinin, en azından erken dönemlerinde, bir parçası olduğunu göstermektedir. Zira ilkel toplumlarda erginlenme törenleri, ilkbaharı yer yüzüne geri çağırmak için yapılan kutsal evlenme törenleriyle aynı zamanda gerçekleştirilirdi. O zaman erkek çocuklara erginlik bağışlanır, eşler seçilir ve böylece doğa uyandırılmış olurdu (Thomson, 1990: 160). Belki de gençler için kutsal evlilik törenlerine katılıp görev almak, çocukluk çağından gençlik çağına geçmenin bir yolu idi. Attis'in cinsel organını keserek ölmesinden sonra bir çam ağacına dönüşmesi, Dionysos'un devler tarafından parçalanması, ardından yeniden dünyaya gelmesi ve diğer bütün ölüp dirilme konulu ritüeller, mevsimsel döngüyü simgeliyor olmalarının yanı sıra erginlenme töreni anlamını da taşırlardı. Attis, evlenmeden önce cinsel organını keserek tanrılık katına yükselmiş, Dionysos ise, öldükten sonra yeniden dirildiğinde genç bir bereket tanrısı olarak yeryüzünü bereketlendirmiştir. Ritüelin bu çift anlamı, zamanla birbiri içinde eriyerek bereket kültürünün bir parçası olan kutsal evlilik ritüeline dönüşmüştür.

Anadolu'da gelinin gözyaşlarının bereketi artıracak düşüncesi vardır. Gelinin gözyaşlarının bereket getireceği düşünülür, bu nedenle de kına gecesinde gelinin ağlaması için büyük çaba harcanır. Bursa'da gelini ağlatmak için hüznü maniler söylenir, çocukluk hatıraları canlandırılır,

annesinden ayrılacağı söylenerek gelin ağlatılmaya çalışılır. Gece gelin ortaya çıkarılınca kadar kimseye su içirilmez (Koşay, 1944: 156-157). Gelinin gözyaşlarının bereketle olan ilişkisi, ölüp yeniden dirilmeleriyle mevsimsel döngüyü simgeleyen Dumuzi, Tammuz, Adonis, Attis ve Dionysos için dökülen gözyaşlarını hatırlatır. Bu tanrılar için tutulan yas ve dökülen gözyaşından sonra tanrılar dirilir ve bereket tanrıçalarıyla evlendirilirlerdi. Böylece kıtlık sona erer, bereket dolu ilkbahar yeniden geri gelir, bu durum büyük bir coşkuyla kutlanırdı. Bu nedenle bereketin, özellikle gelinin gözyaşlarından beklenmesi, tarihin derinliklerinde gizli olan kutsal evlilik törenlerinden izler taşımaktadır. Nallıhan'ın Sobran köyünde kına gecesi için oğlan evinden kız evine gönderilen bereketi simgeleyen tohumlu bitkilerden kabak çekirdeği, pamuk çekirdeği ve çörek otundan oluşan hediye (Çetin, 2008) kına gecesinin geçmişte bir bereket artırma töreni olarak kutlandığını kanıtlar nitelikte başka bir delildir.

Antik Yunan'da düğün günü verilecek ziyafet için hazırlığa günler öncesinden başlanır, tahıl ürünlerinin yanı sıra tanrılar şerefine kurban edilen hayvanların etinden yapılan birbirinden güzel yemekler hazırlanırdı. Bu yemekler arasında "sesame" adı verilen bal ve susamdan yapılan düğün pastası oldukça dikkat çekicidir. Bu pasta, yapımında bol miktarda tohumun kullanılması nedeniyle bereketi ve verimliliği simgelerdi (Hague, 1988: 33). Bereket tanrısı Dionysos törenlerinde buğdaydan yapılan lapanın anlamı ne ise, düğün yemeği için yapılan bu pastanın anlamı da oydu. Anadolu'nun birçok yöresinde aşure ayında yapılan ve içinde badem, fındık, fıstık, fasulye, nohut, üzüm, buğday gibi çeşitli tahıl ürünleri, bakliyat ve kuru yemişlerin bulunduğu aşureyle (And, 1962: 73-74) bu pastanın, Dionysos lapasının ve Sobran köyünde kına gecesi kız evine gönderilen hediye içeriğinin benzerliği şaşırtıcıdır.

Anadolu'daki gelinin bekâretiyle ilgili inançların da benzerini eski kùltlerde bulmak mümkündür. Niğde'de gelinin beline abisi tarafından bir kuşak bağlanır (Koşay, 1944: 250). Sivas Türkmenleri'nde gelin olacak kıza kendinden küçük olan erkek kardeşi gümüş kemer bağlar (Koşay, 1944:255). Yozgat'ta kızın afifliğini belirtmek için beline kuşak bağlanır (Koşay, 1944: 264). Antik Yunan'da gelin, gelinliğinin üzerine giydiği duvak ve taktığı tacın dışında, beline de yünden örülmüş kırmızı bir kuşak bağlardı (Ersamuk, 1995: 62). Bu kuşağın rengi, gelinin bekâretini; bağının sıkılığı ise, kocasına olan bağlılık ve sadakatini gösterirdi. Klasik çağ Yunan toplumunda kız oğlan kızlık ve kocasına bağlılık hem aranmış hem de eşlerde ve eş olacak kadınlarda temel erdem olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte kadında, eş ya da kız evlat olarak erdemlilik, bir ahlak ilkesi olarak değil de, kocaya ya da akrabalara karşı bir yükümlülük olarak

değerlendirilmiştir. Ancak bu yükümlülüğün uygulanmaması durumunda ciddi bir suç işlendiği ya da büyük bir ihanette bulunulduğu yolunda bir görüşe rastlanmamaktadır. Kadına zina yapma fırsatı vermemek, kocaya ya da kızın babasına düşerdi (Briffault, 1990: 301).

Nallıhan'ın Sobran köyünde gelin alıcılar, içinde çörek ve kuruyemiş olan bir tepsiyle kız evine gelirler (Çetin, 2008). Antik Yunan düğün alaylarında taşınan, içinde bereketi artırıcı etkiye sahip olduğu düşünülen tohumlu meyvelerin bulunduğu sepet "likna" (Harrison 1903: 292-324, Fig.7; Nilson, 1985: 21-45; Turcan, 1997: 309; Çetin, 2007:196) ile bu tepsi arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Yine Sobran'da gelinin annesinin evinden ayrılırken merdivenlere çörek otu saçması da (Çetin, 2008) Anadolu'da düğün törenlerinin bereket kültü ve kutsal evlilik ritüeli ile ilişkisini belirten başka bir ögedir.

Anadolu'da ve tarım kültürünün hâkim olduğu diğer coğrafyalarda tohumlu bitkiler, tahıl ürünleri ve bunlardan yapılan çörek veya ekmekler her zaman bereketi simgelemiş ve bereketi artırıcı bir öge olarak kullanılmıştır. Akhisar'da gelin, güvey evine getirilince sıcak ekmek verilir. Bu bereket ve sıcaklığa işaret eder. Gerede'de gelin güveyi evine geldiği zaman geline ekmek böldürülür. Düğünden bir gün önce yapılan düğün ekmeği hazırlığı sırasında damada ekmek açtırılır ve bu ekmek pişirilmeden ipe asılır. Cuma günü akşamı ipten alınan ekmek ambara atılır. Böylece gelinin geleceği evin ambarı hiç bir zaman kurumayacak, bereket eksik olamayacaktır. Tokat'ta gelinin sağ koltuğu altına kuran, sol koltuğu altına ekmek konur. Gelin güvey evine girdikten sonra bu ekmek davetlilere dağıtılır (Koşay, 1944: 261). Nallıhan'ın Hıdırlık köyünde düğün öncesi kız ve oğlan tarafı ekmek yapar ve çeyizlerin arasına bu ekmekler konur. Gelin, üzümlü bir ekmek yapıp içine de para koyar. Sonra bu ekmeği en yakın arkadaşlarına dağıtır (Bilcan, 2008). Geline verilen ekmek, damada yaptırılan ekmeğin ambara atılması gibi ögeler gelin ve damadın bereket üzerinde etkili bir büyüselsel güce sahip olduğu inancının varlığını göstermektedir.

Nallıhan'ın Hıdırlar köyünde, düğün öncesinde oğlan evi kız evine un getirir. Kızın takıları bir un çuvalının üzerinde tüfek gibi birbirine çatılmış halde ayakta duran oklaların uçlarına takılır. Getirilen un bu düzeneğin üzerinden çuvala dökülür (Bilcan, 2008). Un, Anadolu'nun hem antik hem de günümüz Türk Halkı için bir bereket ögesidir. Onun gelinin takılarının üzerinden dökülmesi hem unun hem de gelinin bereketinin artırılması içindir.

Alacahöyük'te gelin cuma veya pazar gün doğarken alınır. Gelin, güvey evine getirildiğinde attan inmeden önce kendisine bir bardak su verilir. Suyu

sağ elinin küçük parmağını sokar, gençler bu suyu kismetleri açılsın diye içerler (Koşay, 1944: 199). Diyarbakır'da gelinin güveyi evine girerken testi kırması uğur sayılır. Gelin eve girdikten sonra avluda sağ eli ve sağ ayağı yıkanır (Koşay, 1944: 255). Nallıhan'ın Hıdırlar köyünde gelin annesinin evinden çıkarılırken arkasından su dökülür (Bilcan, 2008). Erzurum'da gelin babasının evinden çıkarken arkasından su serpilir ve Güvey evine girerken de bir leğende el ve ayaklarını yıkar. Leğende biriken su, hem gelinin eve bağlanması hem de bereketin artması için eşiklere, mutfak ve tandır başlarına serpilir (Koşay, 1944: 255). Kastamonu'da gelin eve elindeki testiden su dökerek girer (Koşay, 1944: 238). Karaburun'da gelin pınarda yıkanan kına suyunu serperek güvey evine girer (Koşay, 1944: 233). Sivas'ta zıfaf gecesinin sabahı bir kazan su ısıtılarak komşulara dağıtılır (Koşay, 1944: 319). Gelinin teninin değdiği suyun bereket ve uğur getireceği inancı, gelinin ve dolayısıyla onun düğünün bereket kültürle olan ilişkisini açıklamaktadır.

Nallıhan'ın Sobran köyünde gelin attan dualar eşliğinde indirilir. Bu sırada damat evin yüksekçe bir yerine çıkar, gelin bahçe kapısından içeri girerken başına para ve şeker atar (Çetin, 2008). Alacahöyük'te gelin güvey evine atla getirilir. Gelin, damat tarafından atan indirilirken sağdıcın annesi gelinin başına çerez ve para serper. Para, Anadolu Türk Halkı tarafından uğur sayılır ve onun doğanın bereketi üzerinde olumlu etki yaratan bir güce sahip olduğuna inanılır. Alacahöyük'te, gelin arabadan oğlan tarafından indirilir ve inerken sağdıcın annesi gelinin üzerine para ve kuru yemiş serper. Lâpseki'de gelin arabası güvey evine vardığında arpa saçılır. Kayseri'de gelin kayınbabasının elini öper, o da başına para ve buğday saçar (Koşay, 1944: 244). Kastamonu'da gelinin başına buğday serpilir. Hatay'da gerdek odasına giren gelin ve damadın başından para ve badem şekeri saçılır (Koşay, 1944: 289-291). Bolu Cenup köylerinde gelinin başına üzüm, şeker, arpa, buğday ve para atarlar (Koşay, 1944: 208). Kuruyemiş, buğday, arpa, şeker ve para Anadolu Türk Halkı tarafından bereket unsuru olarak görülen maddelerdir. Bunların gelin ve damadın başından dökülmesi onların bereketini, mutluluk ve refahını artırmak, bunun yanı sıra evliliklerini kutsamaktan başka bir amaç taşımaz.

Diyarbakır'da gelin, odasına girerken bir hanım kapının üzerinde kılıç tutar, gelin elindeki yumurtayı kılıca atarak kırar ve gerdek odasına girer (Koşay, 1944: 215). Bu hareketle onun doğurganlığının artacağı düşünülür. Karatepe'de yumurta, gelinin dölü olarak kabul edilir (Koşay, 1944: 234). Kastamonu'da damat gerdek odasına yumruklanarak yollanırken üzerine çiğ yumurta atılır (Koşay, 1944: 295). Burada yumurta yine bereket artırıcı bir öge olarak görülmektedir.

Alacahöyük'te gelin odasına giderken önüne bir tabak sadeyağ konur. Gelin bir parmağını yağa batırır ve kapının sövelerine, eşiğine sürer. Kapiya ve eşige sürülen yağ, onların ve evlerinin bereketini, zenginliğini artıracaktır. Yine aynı yörede gelin odaya girince süpürge ve oklava konur. Eğer gelin bunları görür de alırsa uğur sayılır (Koşay, 1944: 199). Karapınar'da gelin içeri kapiya yağ ve bal sürerek girer. Eğin'de gelin evde bal konmuş çanağa işaret parmağını sokar, ağzına götürür yalar, sonra kapısının eşiğine sürer. Yatsıdan sonra güvey gelir, gelinin çizmesinin içine buğday, tuz koyarlar, damat onları çıkarır. Karatepeliler'de gelinin kucağında oklava kırılmasının bereket getireceği düşünülür (Koşay, 1944: 233). Nallıhan Hıdırlar gelin içine tereyağı konmuş hamur mayasını eve olan bağlılığını ve evinin bereketini artırması için kapının sövesine sürer (Bilcan, 2008). Nallıhan'ın Sobran köyünde gelin ekmek mayasını oda kapısının söve ve eşiğine sürer (Çetin, 2008). Bütün bu bal, yağ ve ekmek, hamur mayaları bereketin birer simgesidir. Bunların kapı söve ve eşiklerine sürülmesi gelinin yeni evine ve eşine olan bağlılığını, doğurganlığını ve evinin bereketini artırıcı etkileri vardır.

Anadolu Türk düğünlerinde, Antik Yunan'da olduğu gibi, bereketi temsil eden ya da en azından bereketle ilişkili maddelerle yapılan yemeklerin yenmesi gelin ve damadın evliliklerini bereketlendirmek, onların sahip oldukları bereketi davetli olan halka dağıtmak yaymak amacını taşır. İzmir'in Çivril, Aydın yöresi ve Kastamonu'da düğünlerin meşhur yemeği buğdaydan yapılan keşektir. Kastamonu'da gelin ve damada gerdek öncesi baklava, börek ve tavuktan oluşan ve kutsal sayılan bir yemek verilir. Hatay'da gelin güvey evine girince eline bir nar verilir. Antik Yunan'da nar tanrıça Hera'nın kutsal meyvesidir ve bereketi simgeler. Gerek heykeltıraşlık gerekse resim sanatında olsun Hera narı genellikle göğsü üzerinde tutar pozda betimlenmiştir. Bu jest Hacılar'da Geç Neolitik Dönem'den itibaren karşımıza çıkan göğsünü tutan ana tanrıça heykelciklerinde görülenle aynı niteliktedir. Bu hareket ana tanrıçanın doğurganlığına dikkati çeken bir tapınım jestidir. Yine Antik Yunan'da gelin güvey evinin eşiginden ilk adımını bir narı dişleyerek atardı. Gelinin bu hareketi kocasının emrine ve koruması altına girdiğini gösterirdi. Zira, bereket tanrıçası Persophone'de ölümler ülkesinin hakimi tanrı Hades'e kendisine verilen bir narı dişleyerek bağlanmıştır (Hague, 1988: 35). Roma'da gelin eve girişte kapı tahtasını yağ ile ovar ve yün iplikler bağlardı. Yine Roma'da gelin eşigi, eşige basması uğursuzluk sayıldığından damadın kucağında geçerdi. Evden içeri giren genç çift, çocuk, köle ayrımı yapmadan bütün ev halkı tarafından tebrik edilirdi. Katakhysmata adı verilen bu tören sırasında ev halkı, genç çifte bereketi ve zenginliği temsil eden tohumlu yemişler ve para hediye ederdi. Daha sonra

genç çift birlikte evlerinin ilk ocak ateşini yakarak (Ersamuk, 1995: 64) töreni sona erdirirlerdi.

Domaniç’de damat gerdeğe girince, dışarıda bir ateş yakılır ve gece yarısına kadar devam eden eğlenceler düzenlenir. Evden gelinin bekâretini belirten silah atışının yapılması beklenir. Silah sesi duyulunca yenge, damadı don gömlek gerdek odasından alarak ateşin başına getirir. Damat, buradaki ateşte kaynatılan suyla yıkanır. Artan su gelin banyosu için geline götürülür (Koşay, 1944: 285-287). Tören bu haliyle geçmişte yapılan dini törenleri çağrıştırır. Ateş başında yapılan eğlence ve gelinin bekâret işaretinin beklenmesi, sonrada bunun kutlanması, kutsal evlilik törenlerinin temel öğelerinden birisidir.

Antik Yunan’da davetliler, genç çiftin güvey evinden içeriye girmesiyle birlikte içlerinden birini kapının önüne bekçi (tyroros) olarak bırakıp oradan ayrılırlardı. Tyroros’un görevi, güvey evinin kapısı önünde bekleyerek gelin ve damadın rahatsız edilmelerini önlemek ve böylece rahat bir gece geçirmelerini sağlamaktı. Genç çifti tyrorosa emanet eden davetliler evin dışında bir kamp ateşi yakarak etrafında toplanırlar, şarkılar söyler, tempo tutup dans ederek sabaha kadar eğlenirlerdi (Hague, 1988:35-36).

Duvak açma Anadolu Türk Halkı arasında genellikle yatak odasında güvey yatağında gerçekleşir. İnandık’da bulunmuş kabartmalı bir Hitit vazosu üzerinde dört ayrı friz halinde Hitit kutsal evlilik ritüeli betimlenmiştir. Bu kabın üzerindeki üçüncü frizde duvak açma töreni güvey yatağı üzerinde gerçekleşmektedir (Özgüç, 1988: 16-38, Lev.36-59, Res.27,64-65; Çetin, 2006:103, Res.). Ankara yakınlarında bir Hitit yerleşimi olan Bitik’de bulunmuş başka bir kabartmalı kabının üzerindeki sahnede bu kez tanrı bir eliyle karşısında oturan tanrıçanın duvağını açarken, diğer elinde tuttuğu kabı ona doğru uzatmaktadır (Özgüç 1957: 57-78; Fig.1-2, Res.I-VI; Çetin, 1906: 103-104, Res.7). Burada Hitit tanrısı tanrıçanın duvağını açarken ona elindeki içki dolu kabı yüz görümlüğü olarak sunmaktadır. Antik Yunan’da da duvak açma töreni (anakalypteria) Hititler’de olduğu gibi güvey odasında gerçekleşirdi (Çetin, 2001: 60-61; 2006: 108).

Anadolu düğün geleneklerinde Antik Yunan’da olduğu gibi, zifaf sonrası gelin çarşafı sergilenir. Antik Yunan’da zifaf gecesinin sabahı düğün davetlileri gelin ve damadı ziyarete giderlerdi. Epauli adı verilen bu kutlama töreninde düğün hediyeleri ile birlikte güvey evine gelen Ziyaretçilerin gelin ve damadı kutlamak ve onlara hediye vermenin dışında gizli bir amaçları daha vardı. O da gerdek çarşafını görmektir. Herakles ve Hebe’nin evliliklerini konu alan bir vazo resminde (Resim 1) tabak taşıyan kadın

figürü diğer eliyle Hebe'nin yatağı üzerinde duran ince bir kumaşı, muhtemelen çarşafı almaktadır. Söz konusu kumaşın benzeri Resim 2'de yer alan sahnede de görülmektedir. İki bölümden oluşan bu sahnenin birinci bölümünde gelin ve damat, iki at tarafından çekilen gelin arabasıyla güvey evine gitmektedir. İkinci bölümde ise, bir epaulia sahnesi resmedilmiştir. Bu son bölümde, sağda yer alan ve elinde kuşak tutan Eros ile ayakta duran üç erkek figürü, solda yer alan kadının elinde tuttuğu üzerinde küçük koyu lekeler bulunan ince bir kumaşa doğru bakmaktadır. Brueckner, bu kumaşı gerdek çarşafı ve üzerindeki lekeleri de kan lekesi olarak yorumlamaktadır (Brueckner, 1907: 87-88, Lev.5-1). Anlaşılan o ki; bu sahnede kutsal bir çifte ait gerdek çarşafı, kutsal birleşmenin gerçekleştiği gecenin ardından gelin ve damadı kutlamaya gelen davetlilere gösterilmektedir. Bugün Yahudi, Müslüman ve Yunan toplumlarında hâlâ geçerli bir gelenek olan gerdek çarşafını sergileme geleneği, antik dönemde özellikle Poleponnesos düğünlerinin vazgeçilmez bir ögesi idi. Antik Yunan dünyasında, gerdek çarşafı, gerdek gecesinin sabahında, davetlilere gösterilir ve bu sırada düğün tanrısı Hymenaios'a şükran duaları edilirdi (Brueckner, 1907: 89-90). Aşağıda verilen Sappho'ya ait şiir bu şükran dualarına güzel bir örnektir.

Ey Hymen! Düğün Tanrısı!
 Yükseltin tavanları, ustalar,
 Güvey geliyor, Ares'den boylu!
 Ey Hymen!
 Düğün Tanrısı!
 Lesbos'un ozanları
 nasıl aşılırsa
 öbür ozanları,
 Güvey de aşıyor
 bütün boyluları
 Çağırın
 Düğün Türküsünü!
 Sağlığımıza içiyoruz
 Mutlu güvey!
 Dilediğin düğünü
 kutladık işte
 istediğin güzel

gelinin oldu
bakmalara
kıyılmayan bir gelin,
gözleri bal renginde
Aşkın güzelliğiyle
aydınlık yüzü.
Belli ki, Aphrodite
aşmış gene kendini
sana yaransın diye (Soppho, 1984: 30)

Nallıhan Hıdırlar Köyü'nde gerdek odasının kapısına bir tas su konur, Damat odaya girerken bu tası devirerek içindeki suyu etrafa saçar. Gerdek gecesinin sabahı gelin bir çörek yapar ve bu çörekle birlikte suya gider. Gelin suyunu doldurduktan sonra çöreği çeşme başına bırakır (Bilcan, 2008). Gelinin bu davranışının amacı, sahip olduğu bereket gücünü çörek aracılığıyla köy halkına dağıtmaktır. Nallıhan'ın Sobran köyünde düğün ertesi gelin suya gönderilir. Gelin çeşme başında üç kere bir su birikintisinin üzerinden atladıktan sonra elindeki ibriği doldurur ve eve bu suyu yere dökerek gelir (Çetin, 2008). Burada da gelin su birikintisi üzerinden atlayarak arınmakta, ardından elindeki suyu yere dökerek sahip olduğu bereket gücünü toprağa ve köy halkına aktarmaktadır.

Su ve su kaynakları eski Anadolu toplumları tarafından da kutsal sayılmış ve hep bereket tanrı ve kültleriyle ilişkilendirilmiştir. Hitit ve Frig kaya tapınakları genellikle su kaynaklarına yakın noktalarda yer alır. Ephesos Artemis ve Magnesia Artemis tapınakları gibi bereket tanrılarına adanan tapınakların ya içinde ya da hemen yakınında mutlaka bir su kaynağı bulunur. Sâbiler bir Ortaçağ kenti olan Harran'da yer alan Ay Tanrısı Tapınağı yakınındaki Su İdolü'nün bulunduğu kutsal mekâna her 20 Nisan'da sunular yapmışlardır (Ökse, 2006: 67). Bu nedenle gelinin elinden akan suyun bereket getireceği inancı tüm Anadolu halkları için hiç de yabancı bir inanç değildir.

3. Sonuç:

Verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi Anadolu Türk Halkı gelin ve güveyi kutsal saymış, onların üreme gücünü artırmak için çaba harcamış, tenlerinin değdiği nesneleri bereket artırıcı öge olarak görmüş ve kutsanmış bu nesneleri evine, bağına, bahçesine, tarlasına saçmıştır. Bu durum bizlere Anadolu Türk Halkı tarafından sıradan düğünlerin bile tarım kültürünü yaşayan eski toplumlarda olduğu gibi, kutsal bir tören olarak görüldüğünü ve

doğanın bereketi ile direkt olarak ilişkilendirildiğini kanıtlamaktadır. Ancak Türk toplumunun bu gelenek ve inançları ile antik çağ kutsal evlilik ritüeli arasında direkt bir organik bağ kurmak, bu bağ kanıtlarıyla ispatlamak mümkün değildir. Zira bu makalede de böyle bir amaç güdülmemiştir. Bununla birlikte Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk Boyları, yeni geldikleri bu topraklar üzerinde yaşayan halklardan izole edilmiş bir yaşam sürmemişlerdir. Tam aksine onlarla iç içe bir yaşamışlardır. Bu iç içe yaşamın sonucunda halklar arasında karşılıklı kültürel alış verişlerin olması kaçınılmazdır. Bu nedenle Türkler'in Anadolu'ya geldiklerinde ilk saf halini hala önemli ölçüde koruyan kutsal evlilik ritüelinden etkilenmemiş olması beklenemez. Verdiğimiz örnekler de bize bu etkinin silikte olsa izlerini gösterir niteliktedir. Bu durumu Metin And'ın şu sözleri gayet iyi açıklamaktadır:

Türkler, Anadolu'ya ilk geldiklerinde orada kendi sayılarının en az on katı daha kalabalık halka karıştı, kendi getirdiklerini onlarda bulduklarına kattı, kaynaştı, sonra da bunu sonuna kadar saklamasını bildi. Uygarlıkların sürekliliği damarlardaki kanda değil, fakat davranışlarda beliriyor. Kuşaktan kuşağa yaşam ve ölüm karşısında aynı davranışlar, aynı törenler el değiştiriyor. Bu davranışlar başlar üzerinden aşan bir meşale gibi el değiştirmiyor, halkın ruhuna sınıyor, oraya yuvalanıyor...(And, 2003: 100)

KAYNAKÇA

- AND, M. (1962). Dionysos ve Anadolu Köylüsü, İstanbul: Elif Yayınları
- AND, M. (1985). Geleneksel Türk Tiyatrosu, İstanbul: Anka Ofset
- AND, M. (2003). Oyun ve Büğü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları-1891 Sanat-106
- BAHN, P. (2007). Cave Art: A Guide to the Decorated Ice Age Caves of Europe. London: Frances Lincoln
- BİLCAN, E. (2008). Ankara ili Nallıhan İlçesi Hıdırlar Köyü düğün adetleri bu köy nüfusuna kayıtlı Emine Bilcan'ın anlattıklarından aktarılmıştır. (İlk Yerleşim Mah. Güzelevler Sitesi, C 17/5 06370 Batıkent / ANKARA
- BRIFFAULT, R. (1990). Analar. (Çev. Şemsa YeğİN). İstanbul: Payel Yayınları
- BRUECKNER, A. (1907). "Athenischer Hochzeitsgeschenke", Attheniche Mitteilungen. 32, Berlin: Deutsches Archäologisches Institut. 79-122
- CURTIS, G. (2007). The Cave Painters: Probing the Mysteries of the World's First Artists, Anchor; Reprint edition (October 9, 2007
- ÇETİN, C. (2001). "Antik Çağda Evlilik Törenleri". Evrensel Kültür. 114, İstanbul: Kültür-San A.Ş. Yayınları, 58-61
- ÇETİN, C. (2006). "Antik Çağ'da Hieros Gamos Ritüeli". Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi. 6, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve müzeler genel Müdürlüğü Yayınları. 99-110
- ÇETİN, C. (2007). "Anadolu berket Kültü ve Anadolu Türk Köylüsü Seyirlik Oyunlarına Yansımaları". Ankara Üniversitesi Dil ve tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 46 (1), 189-210
- ÇETİN, A. (2008). Ankara ili Nallıhan İlçesi Sobran Köyü düğün adetleri bu köy nüfusuna kayıtlı Ayşe Çetin'in anlattıklarından aktarılmıştır. (İlk Yerleşim Mah. Güzelevler Sitesi, B 17/3 06370 Batıkent / ANKARA
- ERSAMUK, A. (1995). Antik Çağda Kadın, İzmir: US Yayınları
- HAGUE, R. (1988). "Marriage Athenian Style", Archaeology, 32-36
- HARRISON, J. E. (1903). "Mystica Vannus Iacchi". *The Journal of Hellenic Studies*. 23, Society for the Promotion of Hellenistic Studies. 292-324

- KOŞAY, H. Z. (1944). Koşay, Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme. Ankara: Maarif Matbaası
- KRAMER, S.N. (1990). Tarih Sumer'de Başlar. (Çev.Muazzez İlmiye Çığ), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- KRAMER, S.N. (1963). The Sumerian. London: The Universtiy of Chicago Press
- NILSON, M. P. (1985). The Dionysiac Mysteries of the Hellenistic and Roman Age, New Hampshire: Ayer Company Publishers
- OAKLEY, J.h. and R.H. Sinos. (1993). The Wedding in Ancient Athens, The University of Winconsin Press
- ÖKSE, A. Tuba. (2006). “Eski Önasya’dan Günümüze Bahar Bayramları ve Bereket Törenleri”. Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi. 6, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler genel Müdürlüğü Yayınları: 2006, 67-72
- ÖZGÜÇ, T. (1957). “The Bitik Vase”, Anatolia. 2, Ankara Üniversitesi Basım Evi, 57-78
- ÖZGÜÇ, T. (1988). İnandıktepe: Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: Ankara 1988
- ROLLER, L. E. (2004). Ana Tanrıça’nın İzinde:Anadolu Kybele Kültü, (Çev. Betül Avunç). İstanbul: Homer Kitabevi
- Sappho, Şiirler (Çev. Cevdet Çapan, İstanbul 1984)
- KEULS, E.C. (1985), The Reign of The Phallus: Sexual Politics in Ancient Athens, London: University of California Press 1985
- THOMSON, R. G. (1990), Aiskhylos ve Atina. (Çev. Mehmet H. DOĞAN, İstanbul: Payel Yayınları
- TURCAN, R. (1997). The Cults of The Roman Empire, Oxford: Blackwell Publishers
- WILLIAMS, D. L. (2004). The Mind in the Cave: Consciousness and the Origins of Art, Thames & Hudson

RESİMLER

Resim 1:Hebe ile Herakles’in güvey yatağı: Brueckner, 1907: 88, Abb.4

Resim 2:Gelin alayı sahnesi: Brueckner, 1907: Taf.V-1

Resim 1: Hebe ile Herakles'in güvey yatağı: Bruecner, 1907, 88 Abb.4

Resim 2: Gelin alayı sahnesi: Bruecner, 1907, Taf.V-1